

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı Issue 30 • Yıl Year 11 • Nisan April 2023
www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut538>

Araştırma Makalesi/ Research

Rusça'da Türk Kökenli Kelimeler: Askeri Kamp Adları

Words of Turkish Origin in Russian: Names of Military Camps

Öz

Rusçada yer alan Türkçe kökenli kelimeleri kapsamları açısından gruplandığımızda askeri alanla ilgili kelimelerin bu dilde önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Öncelikle şunu not edelim ki, Askeri alanla ilgili Türkçe kökenli kelimeler, Rus dilinde eski sözcükler olarak kabul edilir. Nitekim Doğu Slav dillerinde, özellikle Rus dilinin eski katmanlarında askeri sözcük birimleri de dahil olmak üzere Türkçe kökenli kelimelerin varlığı bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında, tek bir kavramı ifade etmenin temel ifade aracı olan terimlerin Türk kökenli olması, söylediklerimizin delilidir. Bu tarihsel kelimelerin bazıları artık aynı anlama gelmese de, anlamları değiştirilerek Rus dilinde hala aktif kelimeler olarak kabul edilmektedir. Yazımızda ayrıca olarak Rusçada kullanılan askeri terimlerden askeri kamp, kamp anlamında kullanılan kelimelerden bahsetmeye karar verdik. Bunlar: stan, koş, tavar, çadır(şater), kolımağa, kuren, orda, tabor sözleridir. Çalışmamızda bu kelimelerin Rusça yazılı kaynaklardaki kayıt tarihçesi, terminolojik özellikleri, bu dildeki kelimelerin kelime-anlamsal özellikleri incelenmiştir. Bu amaçla, Rus dilindeki askeri terimleri dikkate alarak bu yöndeki sonuçlarımızı doğrulamağa çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tovar, Türkizm, Stan, Ordu, Rus Dili.

Abstract

If we group the words of Turkish origin in the Russian language according to the scope, we will see that the words related to the military field have a significant place in this case. Thus, the existence of words of Turkish origin, including military lexical units, in the East Slavic languages, especially in the ancient layers of the Russian language, is a fact. In this sense, the fact that the terms that are the main means of expression to express only one concept are of Turkish origin proves what we say. Although these historical words no longer have the same meaning, they are still considered active words in the Russian language by changing their meanings. In our article, we have decided to talk about the words used in the Russian language in the sense of military camp, camp. These are: stan, koş, tavar, çadır(şater), kolımağa, kuren, orda, tabor words. In our study, the history of registration of these words in Russian written sources, terminological features, lexical-semantic features of words in this language were studied. To this end, we have substantiated our conclusions in this direction, taking into account the military terms in the Russian language.

Keywords: Tovar, Turkism, Stan, Ordu, Russian.

**Minehanım Nuriyeva
Tekeli***

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Prof.Dr.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Filoloji

Bölmü

Elmek: proftomris@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9275-7083

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 27.04.2023

Kabul Tarihi: 29.04.2023

E-yayın Tarihi: 30.04.2023

Atıf/Citation:

Tekeli, M.N. (2023). Rusça'da Türk Kökenli Kelimeler: Askeri Kamp Adları. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (30), s.157-164.

Giriş

Askeri faaliyet Türklerin tarihinde önemli bir yer tutar. Harb sanatı - silah üretimi, savaş araçları ve sanatı, herhalki bir milletin en iyi teknik ve kültürel başarıları içerir, hemde bu başarıları yansıtabilir. Uzun yıllar Türk savaş sanatları dünyaya örnek olabilecek bir konuma sahip olmuştur. Türkler, harp sanatında Yunanlıların elsefe ve bilimde, Çinlilerin sanatta, Sasanilerin devlette ve siyasette elde ettikleri dereceye ulaştı. (El -Cahiz,1967: 68) Bu nedenle bir çok savaş araçlarının da ilk mucidi ve yaratıcısı olan Türkler, atı da evcilleştirerek savaş alanında kullanan millet olmuştur. Ancak Türk coğrafyası Çin, Rus, Fars gibi başka milletlerin de bulunduğu geniş bir alanı kapsar. Bu sebeple dil, kültür, yaşayış ve davranış biçimindeki etkilenmeler ile asimile yolu ile kalıp biçiminde bir takım geçişler de yaşanmıştır. Bu araştırmanın ana konusunu da, Rus dilinin eski katmanlarında Türk kökenli askeri sözlü birimlerin olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktır. Hele kadim çağlardan derinliğinden kendini hissettiren apaçık gerçekler açıkça gösterir ki, Türk askeri çalışması ve Türk gücü Ruslar tarafından iyi biliniyordu.

Bu yüzden Rus dilindeki Türk kökenli Rus askeri kelimelerinin tarihi de oldukça eskidir; Onlar daha fazlası ile geçmiş asırların askeri davranış, harp sanatı, askeri hareketi ile alakadar tarihsel dönemlerle karşılık gelen türkiizmlerdir. Yüzyıllardır Rusça'da kullanılan Türk kökenli kelimeler o dilin kendi kelimeleri sadece aynı aktivitede kullanıldığından onun içeriğinde de ciddi ve ilginç değişiklikler oluştu. Bu dilde yeni kelimeler ve ifadeler ortaya çıktığı gibi kelimelerin anlamsal dünyasında da bir yenilenme, belirli bir değişiklik ve zenginleşme meydana gelir. Türk kökenli kelimeler de bu süreçte eşit derecede yer almaktadır. İlginç olan şu ki, Türk kökenli kelimelerin anlam bilgisi ne kadar zenginleşirse hem ifade olanakları, hem de gramer özellikleri artar ve sonuç olarak başka bağlantı genişler. Bu bize göre, sözcüksel ve anlamsal ilişkilerinin sürekliliği, kelimenin anlambiliminin zenginliği ile açıklanabilir. Rus ulusal dilinin zenginleşmesinde Türkçe kelimelerin terminoloji süreci de belirli rol bir oynar. Genel sözcük birimlerinin diğer alanlara geçişi ile karakterize olunan bu süreç, gözle görülür derecede önemlidir. Bu nedenle, bu sürecin bir sonucu olarak oluşturulan belirli sayıda dil birimi bulunabilir.

Kuşkusuz bu tür ilişkiler ve noktalar, dilin temel kelime dağarcığına dayanmaktadır ve bazı durumlarda, ana sözlükten veya başka bir alanın sözlüğünden herhangi bir alan tarafından kullanılan terimin tam olarak nasıl kullanıldığını takip etmek bazen zordur.

Rusça'da Kullanılan Türk Kökenli Askeri kamp Adları:

Rus dilinde savaş alanında önemli kavramları ifade eden Türk kökenli kelimelerin nicel ve nitel farklılıkları, hem de üstünlükleri ilginç bir durum arz etmektedir. Bu bakımdan askerlik hizmetine dair kelimelerin Türkçe ile ilişkisi dikkatleri çekmektedir.

Askerlik işi ve hizmetle ilgili kelimeler: karaul, tabor, baraban, orda, mişen (nişan, hedef), nabat (döyüş sinyali, heyecan, kaygı işareti), bunçuk (savaş bayrağı) - orduda ve askeri orkestroda), kuren, koş//koşa, kolımağa, stan (askeri kamp; düşerge), rota (orta sözünden; 150-200 kişilik askeri birlik, bolvan (askeri tatbikatlarda kullanılan korkuluk), ura (ur//vur nidası), ertaul (avankart grup), yasir "esir", перенка (sıra, cerge), кырған (gözetçi kurғанı ve askeri tahkimat manalarında), mağaza (cephanelik,

silah deposu, tüfek kısmı), каланча (kaleçe), tulumbas (büyük savaş davulu) başnya (kule), şater (askeri sefer çadırı, düşerge; kamp) gibi askeri terimlerle bir sırada askeri kamp (kışla, ordugah) anlamında rus dilinde Türk dillerinden alınmış, bir de çok eski alınmalardan sayılan кош (кош), kuren (курень), şater (шатер), stan (стан), колымага (kolımaqa), товар (tovar); орда (orda), табор (tabor) – birlikte sekiz terim-kelime vardır.

Bu başlık altında şu kelimelere odaklanmak istedik: Orda ~ ordu kelimeleri Hunlar döneminden beri Türk dillerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Rusça ve diğer Doğu Slav dillerinde Türkçe'den türetilmiş “Khan'ın kampı // çadır, göç, küçük şehir, kabile birliği, askeri kamp” (Radlov, 1893: c.1; s. 1072; Fasmer, 1987: c.3; s.150) gibi zengin anlamlar taşıyan ordu kelimesinin “annesini”, “orda” veya “orta” “merkez” kelimesinden gelmektedir. İlk önce , hükümdarın çadırının kurulduğu yer, başkent, Orta Çağ Türk-Moğol aşiretlerinin askeri-idari birliği, devlet iktidarı, ordu birlikleri. Topluluk veya askeri görevler sırasında, askerler orda`dan (veya orta`dan) komuta edilirdi. Aslında saray sadece bir konut değildi; burada ayrıca bir askeri garnizon, bir cephanelik ve bir darphane vardı. Kitabı Dede Korkut'ta da “hanın oturduğu yer-baş kent, askeri kamp” anlamındadır: “Beyrek gopuzu aldı, babasının ordısına yağın geldi” (4 boy); yavaş-yavaş devlet anlamına gelmiştir: Altın Orda, Ak Orda, Gök Orda... Bu nedenle Kağanların yaşadığı Kaşgar şehrine Ordukend deyilmiştir. “Ordu” Balasagun yakınlarında bir şehir (Kaşgarlı, 1992:c.1;124) büyük olasılıkla kelimenin ilk anlamı ile ilgilidir. Eski Türk soylu anıtları, onların yanında ordubaşı “baş saray hizmetçisi”, ordulan “yerleşmek” anlamını da koruyup sunmaktadır. (Drevnetyurkskiy Slovar, 1969:370)

Dolayısıyla, bir kelimedeki sözcük anlamının gelişimi şu şekilde gösterilebilir: orda, önce bir askeri-idari teşkilat, sonra bir kamp, bir apartman (göçebelerde) ve Orta Çağ'da başkent, karargah ve daha sonra ordu anlamında kullanılır. Kültigin ve Uygur anıtları, Moyun Churu anıtlarında kamp anlamına gelir. (Arakin, 1974: 119)

Kelime, Rusça ve diğer Slav dillerinde yaygındır ve tarihsel olarak, bu kelimenin bir dizi türevi Rus dilinde: orda “devlet, han karargahı, Türk halkları birliyi; kalabalık”, ordınets “ordalı”, ordınskiy “ordaya mahsus” şekillerinde ortaya çıkar. Ukraynaca Orda, ordinka (Kazan koyunu); Belarusya'da orda "gürültü", "karışıklık"; Bulgarcada orda, ordiya "ordu birliyi, halk ordusu"; Sırp-Hırvat ordusunda - ordiya “ordu” anlamlarında kullanılır. (Sorokoletov,1970: 183) Orda kelimesi Eskiden Türk dillerinde olduğu gibi, geçtiği tüm dillerde "hanın ikametgahı, saray" anlamına gelmesine rağmen XI. asırdan başlayarak “ordu, devlet” anlamında kullanılmaya başlamıştır. (Dmitriyev, 1962:541) Aynı kelime, Azerbaycan Türkçesinde de kamp ve askeri kuvvet anlamlarında kullanılmaktadır. Karabağname'de: “Fatali Şah, tüm Kızılbaş ordusuyla Karabağ'a geldi ve Şuşa kalesinin altında bir ordu kurdu.” (M. C. Cavanşir Karabaği. “Karabağ Tarihi”). Askeri terimler sözlüğü aynı zamanda bu kelimenin tüm tarihsel anlamlarını da içerir: "Orda" hem yazılı hem sözlü Rus edebi dilinde en çok kullanılan kelimelerden biridir. Bu sözler aşiret, aşiret birliği, başkent, askeri-idari birlik, han kampı gibi anlamları içerir. Bu nedenle, tarihi eserlerin dilinde ve belgelerinde, daha eski gerçek anlamlarıyla belirli tarihsel dönemlerle ilgili *Qızıl Orda, Ak Orda, Kök Orda, Kuban ordası, Noqay ordası* gibi büyük Türk devletlerinin adlarını ve nispeten küçük Türk aşiret derneklerini belirten *Peçenek Ordası, Türkmen Ordası* vb. ayrıca ifadeler şeklinde geliştirildi. Ayrıca bu kelime, aşağıdaki örneklerde aynı anlamda kendini göstermektedir: Kalgra saltan, predvoditelctvovavsiy Kırımiskimi, Nogayskimi, Çerkesskimi i Kubanskimi ordami, bil

Rusça'da Türk Kökenli Kelimeler: Askeri Kamp Adları

prognan do Kagalnika (Puşkin. İstoriya Petra I); V Budjaskuyu i Belgorodskuyu ordu razoslat tatarskie universalı, obnadejivaya milostiyu, v sluçae pokornosti. (Puşkin. İstoriya Petra I); Derjavin ...uspel otrezat ix ot kočuyuşix ord po rekam - uzenyam i namerevalsya idti na osvobojenje Yaitskie gorodka. (Puşkin. İstoriya Pugaçeva). Bu kelimenin Rus dili abidesi "Zadonşina"da "Rus ordusu" anlamı ile de karşılaştık: (Sorokoletov,1970:183) Modern Rus edebi dilinde, kelimenin figüratif anlamları, daha etkileyici tonlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Düşman ordusu anlamında: *Faşistskie ordy gigantskoy dugoy oblojili Moskvu, vorvalis v podmoskovnuyu Yaxromi...*(Avdeenko. Otluçenie); başıbozuk insangrupu: [Солдат] plotno okrujala orda masterovix v izodrannix armyakax (Grigoroviç. Peterburgskie şarmanşiki).

Rus dili yazıtlarında "savaş kampı, ordu durağı" кош, koş~qoş ve onunla ilgili koşevoy, koşevny (koşçu) görev, makam isimlerine ilk kez 1468'de rastlanır. (Sreznevskiy, 1989:c.1; s.1307). N. Baskakov Türklerde "kuşbeyi" ünvanını açıklayarken bu sözün birinci kısmındaki kuş kelimesinin "kuş ~ koş ~ kovuş" "karargah, askeri igametgah; ştab", "kamp" manasını kaydeder. (Baskakov, 1989: 65). Koş Türk dillerinde "geçici ev, göçebe kampı, askeri birlik, ordunun özel birimi, genel görevi yerine getiren bir grup insan", nihayet tüm levazimatlarıyla birlikte göç etmek; askeri kamp, karavantan, Zaporozhye Kazak kampı; askeri toplanma yeri (Dmitriyev, 1962:338): İ vzyav ego, on Volodimer, k sebe, i ostavil İçe- reke u svoego koşa s slujilimi lyudmi ("Dva skazki Vladimira ob otkritii Kamçatki"). Koş kelimesinden tarihi *koşevoy* ve *koşey* sözü yaranmış ve arkaik içerik barındıran *koşevoy* kelimesi eski rus dilinde "obozny" "karavancı, sarban" manası taşıyordu (Radlov, 1898:c.2; s.635,1107; Sreznevskiy, 1989:c.1; 1305); *koşey* "koşçu" *koşevoy* ataman "goşun atamanı" XIII. yüzyıldan Slav dillerinde ve Rusça yazılı kaynaklarda şayka başkanı, haydut çete başcısı, reis, kazak topluluk reisi, balıkçılık arteli reisi gibi manalarda kullanılır. Zaporozhye Seçde goşun idare reisi. Burada ordu idaresi, karargah, koş (düşerge, kamp, topluluk) adlandırılır: *Koşevoy ataman Kostya Gordeenko privel svoih zaporoztsev k Mazepe* (Puşkin. İstoriya Petra I). Rusyanın bir çok bölgelerinde rastlanan *Koşevoy Stan*, *Koşerovo*, *Koşelovka*, *Koşeykovo* adlı köyler şüphesiz bu yerlerin eski kamp noktaları olmasının göstericisidir. (Tekeli,2018: 173) *Koşevoy*, *Koşelov*, *Koşerov*, *Koşeykov* gibi Rus soyadları, koş "ordugah, düşerge, kamp" adı ile bağlı meydana çıkmıştır. Dilimizde bazı hallerde bulunan *Kuşdar*, *Kuşdan*, *Kaşdar*, *Kuşçu* isimleri ile bu sözcüklerin içeriğinde arkaikleşmiş Türk sözü koş~kuş(goş~guş) göçebe kampı, ordu kampı anlam bakımından asıl koş (çadır; koşma~goşma), *koşevoy* (ataman), öylece de goşun "ordu" koş(mak), koşul(mak) "birleşmek, toplaşmak" fiili ile ilgilidir. Böylece, *kuşdar* goşun başcısı, serkar, *Kuşdan* (Koştan<koş "düşerge, kamp, duracak yer", tan "reis") adı Çuvaş ve Tatar dillerinde koştan, kuştan "başkan, ayrıcalıklı kişi" demektir. Kelimenin kapsamı geniştir; Rus dilinde Türk dillerinden geçen "прикошевать" (pikoşevat) kelimesi her hangi bir koşunla (orduyla) birlaşmek (koşulmak) manasını ifade eder. (Sorokoletov,1970: 197) Türk Dünyası coğrafyasında rast gelinen koş kelimesi ile ilgili geçmiş Göyçay kazasında (kaymakamlığında) *Han-Koş* köy ismi, Kırım'da *Ak Koş*, *Roman Koş* dağı (Roman - Orman/Urman), Zeytin koş dağı, Bukara vadisinde mevcut olmuş yer adlarından *Koş tepe*, Kırgızistanda *Koş Tegermen* gibi gerçeklerle karşılaşmak mümkündür. "Moğol-tatar harp sanatında "koşun", -bir kaç tümenin birliği demektir." (Dmitriyev,1962: 38). Hiç şüphe yok ki, Azerbaycan Türkçesi ile diğer Türk lehçelerindeki koşun (koşma, koşgu, koşulmak, koşa, koşalaşmak) sözünün içeriği "koş" kelimesiyle alakadardır. Asli

Çağatay Türkçe'sinden gelen tapkur “укрепление” (Radlov, 1900:c.3; s.953, 978, 980;); “hisar, çeper, çit” (Fasmer, 1987:c.4; 7) eski Rusça'da tabur kamp, düşerge, “Türk düşergesi; askeri kamp”(Dal, 1955:c.4. 384). Türkçe'deki ve Kırım Tatarlarındaki *tabur* “koşku, askeri teçhizatla güçlendirilmiş bir kamp, ordugah” sözünde bu ilk anlam korunmaktadır. Azerbaycan Türkçesi'nde atıcılık ve binicilikle bağlı “atın eyerini karnının altına bağlayan kuşak” anlamındaki tapkır sözü, diğer Türk dillerinde de benzerdir. Yüksek olasılıkla söylemek de mümkün ki, eski Başkurt -Tatar konutu Yekaterinburg bölgesinde ve böylece Smolensk ilinde (Rusya) Tabor şehir adı bu yerin önceki “askeri kamp” amacı ile bağlantılı olarak oluşturulmuştur. (Sreznevskiy,1989: c.3;235) Irak Türkmenlerinin “Arzu -Kanber” destanında bu kelimeye “bölük-bölük; askeri birlikler şeklinde” anlamında karşılaştık:

Düşman geldi *tabır-tabır* düzüldü,
Alnımıza kara yazı yazıldı,
Tifeg icat oldu, mertlik bozuldu,
Egri kılıç kında paslanmalıdı
[Bak.z.: Kerkük Folkloru Antolojisi].

“Askeri kamp, düşerge, duracak” anlamına gelen başka bir terim товар/тавар (tavar~davar) Rus dilinde mal-davar, yiyecek, mülk anlamında daha öncelerden malum olduğuna göre fikrimizce, tovar~tavar “askeri kamp” manasını ordunun teçhizatı ile alakadar kazanmıştır. İlk, başlangıç anlamında tovar - Türk dillerinde mal-mülk, emlak, emtia (Fasmer, 1987:c.4; s.67) manalarında eski bir askeri terim olarak Rus dilinde Monomah devrinde (XIII yy.) yazılı belgelerde kayıtlı olunan bu kelimenin (Sorokoletov, 1970: 195) Türkolog- lügatşünas E. Şipovaya göre Rus diline daha öncelerden - 992. yılında geçtiği ifade edilir. (Şipova,1976: 321).Bu kelimedenden doğan ve belli bir tavır ifade eden tovarış sözü (tavar “mülkiyet, hayvan”+eş “ortak, yoldaş”) ise XV. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. (Fasmer, 1987:c.4; 67-68) Bunlar dilimizden kenarda kalarak unutulduğundan ve yad kelime olarak değerlendirildiği için tavar yerinə daima emtia sözü kullanılmıştır. Rus dilinde ise, arkaik bir karakter kazanıp asıl anlamını korumakla birlikte (Şum i dvijenie proisxodili v Zaporozskom *tabore* (N.Gorgol. Taras Bulba) çeşitli yönlerde gelişerek yeni manalarla zenginleşmiştir: Düzülmək, mevke tutmak; askeri disiplin: Gortsı raspolojiı bili *taborom* v vidu... (Griboyedov A. Pisma); Ayrıca ordu birlikleri manasında: Sredi polyan stoit ... i Grebovitskie *tabori*.(Danilevskiy. Beghe v Novorossii); Göç, gurup: Desyatki *taborov* sobralis vmeste i jdali perepravı.(Passek T. İz dalnıh let); Çingene göçü, *taboru*: Kak tsıganskiy *tabor*, raspolojiis oni u dorogi. (Bunin. Na kray sveta). A. Ostrovski'nin “Cehizsiz Kız” dramında Karandışev sözlüsü Larisa'nın ata evini adabdan, marifetten uzak yer, “Cingene taboru” adlandırır: (Larisa): Mojet bit i tsıganskiy *tabor*, tolko v nem bilo, po krayney veselo. Sumeete li vı dat çto-nibud luçşe etogo *tabora*? Hem kadim-ilkin, hem de nispeten sonraki mana tonlarını korumuş bu kelime, Rus dilinde sıfat rolünde de (tabornıy, -aya, -oe) kullanılır. Bu söz, Modern Azerbaycan Türkçe'sinde de yeniden vatandaşlık hukuku kazanarak, Rus kökenli “batalyon” sözcüğünü sıkıştırarak aktif askeri söz varlığına dahil olmuştur. Yine askeri durak yeri, ordu sığınacağı, kamp manasını ifade eden курень, *kuren* sonralar “kazak köyü, köşk, kulübe, çadır” manasında kullanılsa da, eski anlamınca daha kadim devirlere aittir. Kuren - “birlik, müretteb, toplum, kabile, savaşçı bölüyü” manasında eski Türk dillerinden (çağataycadan) alınmıştır. (Fasmer, 1986: c.2; s.359, s.425). Çağatay diline ise Moğolcadan geçen sözlerdendir.(Baskakov,1989:561) Etimoloji açıklamasına gelince, Türk dillerindeki kurgan kelimesindeki gibi “kurmak, dikmek” sözünden gelir.

Rusça'da Türk Kökenli Kelimeler: Askeri Kamp Adları

(Şipova,1976:180, 195) “Rus dilinde “şalaş, köşk, kazak evi” arkaik kelimesi gibi ise Zaporojye kazak ordularının ayrıca hususi bölümü ve böyle birliklerin askeri kampı” (Slovar, 1950-65:c.5; s.860;) degerindedir: Karl poslal k nim po 500 efimkov na kajdijy kuren i po kajdomu starşine (Puşkin. İstoriya Petra I); Kurennoy (askeri ünvan, görev): Reç kurennoyo atamana ponravilis kazakam (Gogol. Taras Bulba). Sonuç olarak bugün Kazak askeri birliklerine ait kışla, kamp anlamında kabul edilir. Rus dilindeki Türk asıllı soyadlarından olan *Kuren*, *Kurenov* ve Moskva iline bağlı *Kuranovo* köy adı kuren “askeri kamp” terimi ile alakalı olarak ortaya çıkmıştı.(Tekeli, 2018: 180) Rus dili tarihinde kullanılan askeri kamp “düşerge” manalı yer, mekan bildiren стан “stan” terimi de qədim türkiizmlerdendir. (Efendiyeva, 1997:115) Bu kelime, XI. Yüzyıldan itibaren Rus dilinde askeri terim olarak kullanıldısa da, (Sorokoletov, 1970: 222) aslında X. yüzyılın ortalarındaki Prenses Olga hakimiyeti döneminin tarihi olayları ile alakadar kullanılmıştır. Askeri görevler sırasında kamp için stratejik bir yükseklik kazanan bu sözün, Rus ata sözünde de kullanılması (Terpenie stan pobedi “Dözüm zəfərin kampıdır”) ne kadar önemli ve gerekli bir kelime/terim haline dönüştüğünü de göstermektedir. Стан. Stan - geçici durma, kamp, müvəqqəti dayanacaq, düşerge, askerler için geçici bir toplanma yeri, askeri kamp; daha sonralar ise postane olarak hizmet eder. Feodal yönetim sırasında nüfustan vergi toplama noktaları olarak adlandırılır. 15 yüzyıldan beri bölgesel bir birim olarak ilçe - kaza anlamını kazanır. 1917 devrimine kadarki Rusya'nın kazalarında idari polis birimi ve ctanovoy pristav (icra memuru) gibi görev isimleri beyan eden kelimeleri belirir. (Sovetskaya, 1975:795; Slovar,1950-65: c.14; s.716-717). Stan (düşerge; kamp) kelimesi “kazak kenti, oba, konut, yer” anlamlı stanitsa (станица) kelimenin kökünde saklıdır. Köy, yaşam meskeni anlamında Rusya'nın yer isimlerinde bugün hala karşılaşmak mümkündür. “Göründüğü gibi, “stan” Rus diline öyle yerleşmiş ki, “stan+ itsa; stan+ovişe; pri+stan+işe gibi yeni kelime birimlerinin oluşumunda temel bir rol oynamıştır”. (Efendiyeva, 1997: 115) 1577 kayıtlarına göre Moskova idari yapısı altında bulunan *Stanovişe*, *Stanovor* ve *Tepliy Stan* adlı köyler de, (1960'lı yıllarda Büyük Moskova arazisine katılmışdır.) bu sözcükle ilgilidir. Novgorod ilinde *Çudskie Stanı* yaşayış mıntıkası adlarına da rastlanılır. Bu gösterilen bugünkü köylerin eski zamanlarda şehrin müdafaasında kurulan kamp, düşerge yerinde inşa edildiği söylenilir. (Tekeli, 2018:222-223; Şipova, 1976: 321) Bu kelime bugünkü Rus dilinde “tabor, dayanacak, askeri kamp; postane, ormanda avcı kulubesi, sığınma yeri gibi zengin anlamlar içermektedir.

Rus edebi dilindeki şater “çadır” kelimesi her hangi bir dikili, geçici ev; (Radlov,1900: c.3;s.1898; Fasmer, 1987:c.4; s.413) ilk olarak çatır/şatir olarak hükümdarın başı üzerinde kurulan çatır~şatir hökmdarlı sembollerinden biri” (Buharalı,1993: 16) gibi tarihi anlamlar içermektedir. Türkçede çadır kelimesi oldukça eskidir. İlk kez M.Ö. IX. Asırda kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ardından Selçuklu hükümdarlarının askeri kampanyaları ile Avrupa'ya yayılır. Yunanistan ve Romadan geçip zamanla fonksiyonunu değiştirerek kadınların kullandığı aksesuar manasında kullanılır. Kelime ile ilgili ilk olarak Mahmud Kashgari'nin işaret ettiği gibi, çatı ipi, bağ; evin çatısı, "kelimesinde korunmakta olan çatır çatmak “bağlamaq” sözünden doğmuş “çatır”dır. Dedem Korkutta: çatır “otak, ala sayvan dukdirdi, ipək halicələr saldı” (4 boy). Azerbaycan Türkçesi'nde çadır: “Üstümüzde dört köşeli çadırsen” (Hatai). Rus dilindeki şater ile Fars dilindeki şador kelimeleri de sadece fonetik değişiklikler içermekte olup gerçekte çadır sözünü karşılamaktadırlar. Rus edebi-bedii kaynaklarında her iki seçenek

de kullanılır; mesela, Çadır – dağ adı gah “Çatır gora”, gah da “Şater gora” şeklinde kullanılır. Bilindiği üzere şater “çadır” askeri kampanyalar zamanı istifade edilirdi; odur ki, şahın, hanın oturduğu çadır yavaş-yavaş bir karargah, askeri kamp anlamını ifade edirdi. Yani 1097.yılında yazıya alınmış“Povesti vremennix let” gösterildiği gibi: “şatır, şater, şator” askeri savaş çadırı(Nestor, 2011:81), IV. yüzyıldan itibaren “koş, stan, askeri kamp, düşerge, karavan” manalarında kullanılmaya başlanmıştır. (Sorokoletov,1970: 196) Bu kelimenin Rus edebi-bedii dilindeki kapsamı çok geniştir: Palatka grafa Paskeviça stoyala bliz zelenogo şatra Gakki paşi, vzyatogo v plen naşimi kazakami(Puşkin. Puteşestvie v Arzrum); Pugaçev otdıxal v Sarepte tselie sutki, skrıvayas v svoem şatre s dvumya nalojnitsami (Puşkin. İstoriya Pugaçeva). Tam, obezjaya so streltsami podmoskovnie, noçeval na prigorke v şatre İvan Andreeviç Hovanskiy (A.Tolstoy. Petr Perviy). Kelimeden Rusça`da anoloji maksatlı olarak çok geniş şekilde istifade olunur: Otets... vzbiralsya na svoyu şirokuyu krovat, na kotoruyu spuskalsya şatrom kiseyniyu polog s koltsa, priviçennogo k potolku (Tyan-Şanskiy. Detstvo i yunost); Lampanın örtüyü; kalpak: ...potreskal i şipel ogon v lampe prikritoy jeltim şelkovim abajurom v vide şatra (Kuprin. “Poedinok”); Ya vse jdal ee, sidya, kak pod şatrom, pod ogromnim kaştanovim derevom. (A.Kuprin. “Gad”). Bu kelime, Rus ulusal sanat ve mimarisine geçerek yeni şekillerde de kullanılmıştır. Mimaride: “Şatroviy hram – çadırvari mabed” tipi kadim Ruslar tarafından Türklerden alınmıştır. Evlerin çatılarının, apartman cephesinin ve iç kısmının güzelliğine ve estetik etkisine önem verilen Hıristiyan dünyasında, çadır benzeri, kubbeli çatılar yaygın olarak kullanılmaktadır. “Mimarlıkta çadır, çadırvari dört yüzlü ve ya çokyüzlü piramitler şeklinde çatı örtüyü çan kulelerinin, tapınakların, sarayın giriş kapılarının, kale burçlarının üzerine inşa edilirdi”. Örneğin: Sotni şatrovih, lukoviçnih kriş çudnih verkuşek -rebrastih, puzatih, kolyuçih kak petuşyi grebeşki, - blesteli zolotom(“Petr Perviy”). Metinde Moskova'da Kremlin saraylarından bahs edilir; “... muzikalno razlivalsya nad şaştlivoy, lyudnoy ulitsey basistiy zvon şatrovoy kolokolni” (İ.A.Bunin. “Dalekoe”). Türk kökenli Rus soyadlarından biri olarak Şatrov, Şatrovskiy bu kelime ile alakadardır.

Daha sonraki dönemlerde çok koltuklu araç tipi olarak kullanılan *kolıмага* (колымага), önce askeri kamp, güçlendirilmiş bir ordu duracağı yeri anlamı ifade edirdi. Çünkü askeri kampanyalar zamanı dayanacaklar bu ağır arabalarla çevrilir ve geniş alanlar onlar tarafından korunurdu. (Dal, 1955: c.2; s.144) Eski moğolcada kalmak “kalmık” halkı adından: kalmık arabası demektir. Rusların bu ağır, yan yana 20 at və ya öküz koşulu, kurulu evi hatırlatan askeri araç ile tanışlığı XIII. yüzyılın başlarından “seyyar askeri kamp” olarak başlar. (Sreznevskiy, c.2; 1989: 1252,1253, 1260). Bugün Moskovanın tarihi arazi adları içerisinde merkezi caddelerinden biri olan “Kolımajnaya sokakı” ve Kremldə “Kolımajnaya kulesi” (1495) adıyla yaşamaktadır. Küle Rus sarayının askeri kampanyaları kolımağaları gibi araçların depolanma alanında inşa edildiği için aynı isimle adlanmıştır.

Sonuç

Rus dili ve diğer Doğu Slav dilleri sözlüğünde binlerce yıldır kullanımda olan Türk kökenli kelimeler arasında askeri alanla ilgili yeterince dil birimleri – askeri terimleri de vardır. Bunlar- askeri alanlara aid kelimeler uzun yüzyılların askeri davranış, savaş koşulları, askeri kampanyaları ile ilişkili tarihi dönemlerle rezonansa giren türkizmlerdir.

Rus dilinin söz varlığında olağanüstü bir pozisyona sahip olan Türk kökenli kelimelerin, hususen savaş alanları ile alakadar sözlerin dikkatleri çekecek kadar sayıda olan askeri terimlerin varlığını göze aldığı anda Türk-Rus alakalarının pozitif sonuçlarını görmezlikten gelerek bu ilişkilerin objektif olmayan münasebetler ile değerlendirildiğinin asıl sebebi aydın olur. Bununla şu sonuca varılabilir ki, Rus dilinde askeri alanla ilgili önemli kavramları ifade eden Türk kökenli kelimelerin bu dilde nicel ve nitel farklılıkları yanısıra avantajları hala ilginç özelliklerini korumaktadır.

Kaynakça

- Arakin V.D.(1974).Tyurkskie Leksiçeskie Elementı v Pamyatnikax Russkogo yazıkax mongolskogo perioda. V kn.: Tyurkizmi v Vostoçno -slavyanskix yazıkax, Moskova: Nauka Yayını
- Baskakov N.A. (1989). Titulı ı zvaniya v sotsialnoy strukture bıvşego Hivinskogo xanstva. *Sovetskaya Tyurkologiya*, (1), s. 63-70.
- Dal V.İ.(1955). Tolkoviy Slovar jivogo velikorusskogo yazıkax(v 4-h tomah), Moskova: İNS Devlet Yayını
- Dmitriyev N.K. (1962). *O tyurkskix elementax russkogo slovaryax// Dmitriyev N.K. Stroy tyurkskix yazıkax*, Moskva: İzd-vo Vostoçnoy Literaturı
- El -Cahiz. (1967). *Hilafet ordusunun mankıbaları ve türklerin faziletleri*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma İstitütüsü Yayınları.
- Eşref, B. 1993). Tuğluklarda devlet sembolları ve ordu teşkilatı hakkında bazı notlar. *Türk Dünyası Tarih dergisi*, (43), s. 15-17.
- Fasmer, M. (1986-1987). *Etimologičeskiy slovar russkogo yazıkax*(v 4 t.), Moskova: Progress Yayınları.
- Grekov İ. B. & Şaxmogonov F. F. (1988). *Mir İstorii*, Moskva: Molodaya Gvardiya Yayınları
- Kaşgarlı M. (1992). *Divanu Lugat-it-Türk*, (çev. Besim Atalay), Ankara: TDK
- Nestor L. (2011). *Povesti Vremennih Let*, Moskova: Eksmo Yayın Evi
- Radlov V.V. (1893-1911). *Opıt Slovarya Tyurkskih nareçiy* (v 4 t.), SPb.
- Slovar sovremennogo russkogo literaturnogo yazıkax* (v 17 t.) (1950-65). Moskova: AN SSSR.
- Sovetskaya İstoričeskaya Ensiklopediya* (v 16 t.), (1961-1976), T.13. Moskova: AN SSSR.
- Sreznevskiy İ. İ. (1989). *Slovar drevnerusskogo yazıkax (v trex tomah)*, Moskova: Kniga Yayını
- Sorokoletov F. P.(1970). *İstoriya voennoy leksiki v russkom yazıke 11-17 yy*. Leningrad: Nauka.
- Şipova E.N. (1976). *Slovar Tyurkizmov v russkom yazıke*, Alma-Ata: Nauka Yayını
- Tekeli, Nuriyeva M. (2018). *Merkezi Rusyanın Türk Coğrafyası*, Baku: Zərdabi LTD.
- Efendiyeva Ç. A. (1997). *Tyurkizmi v drevnetyurksskom yazıke. Diss.na soisk. kand. fil. nauk*, Baku: BDU Yayınları.